

TÓZSÉR ÁRPÁD

Éji konkoly gyökere

NAPLÓJEGYZETEK 2002-BŐL

Október 5. Bíró Zsuzsa könyvét, a *Mallarmé macskáit* lapozgatva ünneplem születésnapomat: holnap betöltöm a hatvanhetedik életévemet. Malraux mesélte Nehrunak: Mallarménak volt egy macskája, erről a macskáról mondta maga a költő: egyszer meglátogatta a macskámat egy másik macska, s megkérdezte az én macskámtól: most mit csinálsz, hogy vagy?, éppen macska vagyok Mallarménál – mondta az én macskám, s zárta az elbeszélését Mallarmé, illetve Malraux, illetve Bíró Zsuzsa a *Mallarmé macskái* c. művében. Kinézek a könyvből, bele a borongó Kis-Kárpátokba, s elmerengek: miért olyan nagy ügy az, hogy egy macska azt mondja: éppen macska vagyok Mallarménál? Tudjuk, Karinthy cifrább dolgot is mondott a macskákról: Álmomban két macska voltam... stb. Lássuk csak közelebből a macska-toposzt: mit jelent a versolvasó számára a „macska” szó? Hát a szótári jelentésén és a konkrét napi macska-élményein túl, gondolom, elsősorban Baudelaire *A macskák* c. szonettjét jelenti, amelyben a macska *a ház nagy, puha dísze, Szfinx a sivatagban, ölükből bűvösen pattog a villamosság, s rejtélyes szemüket, mint finom, tört homok, kis aranydarabok szikrái csillagozzák.* (S a magyar olvasónak pluszban esetleg még eszébe jut *A tudós macskája*, s rendkívüli esetben Weöres Sándor debütáló verse, *A macska*, de most maradjunk csak Baudelaire-nál.) Ha tehát egy macska azt mondja macskakollégájának, hogy éppen macska vagyok Mallarménál, akkor az nem pusztán azt jelenti, hogy macska vagyok, mint annyi más macska, reggel megiszom az élem tett tejet, s felugrom a megszokott párnámra dorombolni, hanem azt is, hogy *az én ölemből bűvösen pattog a villamosság*, azaz az én macska-státuszom egyszerre jelenti mindazt, amit az írók, költők összeírtak rólam, s pluszban még azt is, amit Jakobson és Lévi-Strauss és a többi vájt fülű teoretikus ezekből a versekből kihámozott. Egyszóval: én a világegyetem skálájára transzponált macska vagyok, fel vagyok oldva a térben és időben, a tér és az idő pedig összevonódik a személyemben: én a macskák esszenciája, képlete vagyok. Azzal, hogy macska lettem Mallarménál, a képletesbe léptem (mint az ismert Rilke-versben a flamingók). Mallarmé macskája tehát tulajdonképpen ennyit közöl a másik macskával és velünk: költemény vagy legalábbis valamiféle retorikai alakzat vagyok Mallarménál. S az egész Mallarmé-közlésnek is csak akkor van értelme, ha versként olvassuk. A rafinált szöveg azonban a vers beszédhelyzete (külső formája, belső formája) nélkül kíván vers lenni. Pusztá predikátum, amely azt állítja, ami természetes, amit egyébként fölösleges volna állítani. Plusz jelentést azzal nyer, hogy mégis állítom. Ling-lóg az állítás a költői redundancia vékony szálán, mint egy csupasz villanykörte: a saját fényében. – A könyv egésze természetesen nem Mallarmé macskájáról szól, hanem Goethéről, Mme de Staëlről, Heideggerről, Hannah Arendtről, Sartre-ról, Saint-Exupéryről, tehát a modern Európáról, s legalább annyira rafináltan mesél ezekről, mint Mallarmé arról a bizonyos macskáról. Ha jól látom: Bíró Zsuzsa írásai elbeszélések történelmi esszéknek álcázva.

Október 13. A „farkasok órája” számomra általában hajnal háromtól négyig tart. Sokak szerint ez a keletkezés és pusztulás, illetve a születés és halál mezsgyéje, ekkor, az éjszaka és hajnal határán születnek és hálnak meg a legtöbben. Én viszont kivételesen este (kilenc és tíz között) születtem (és szombati napon, 1935-ben október 6-a szombatra esett), de mióta megöregedtem, szinte minden hajnalban újraélem, érthetetlenül, a születésem rémületét: az abszolút egyedüllét érzését. S azért érthetetlenül, mert ha valakit a „farkasok órájában”, a sötétség és szürkület határán a halál ijeszt, az érthető: az ember ilyenkor a felnőtt-tudattal százezerszer elképzelt sötét ismeretlennel találja magát szemben. De hogyan félhet, mitől iszonyodik az újszülött, akinek nincs, nem lehet semmilyen, még negatív képzelet sem az életről, halálról: az ismeretlenről? Engem a farkasok órájában az abszolút egyedüllét, valamiféle kozmikus magány riaszt. S az újszülött is valami hasonlót érezhet: a születése percéig minden oldalról az anyja teste támasztotta, rögzítette, szinte nem is érezte a saját létét; már *Én* volt, bizonyos *Külön Tudat*, de nem érezhette a létezés veszélyét, mert tulajdonképpen egy volt az anyjával, nem volt külön létérzékelése, csak valami ködös, lét nélküli tudata. Aztán egyszerre elveszt minden támaszt, minden szilárd pontot maga körül, megszületik, s megérzi a leszakadás, a leválás, az egyedüllét tébolyát. Ezt a tébolyt fejezi ki az újszülött eszelős sírása, a sírástól kékes görcsbe merevedő keze, lába, arca. A farkasok órájában a felnőtt mindezt érett én-tudattal s az *én és a természet* viszonylatában éli át: ilyenkor újból és újból leszakad (de nem a pszeudo-erőt kölcsönző társadalom tagjaként, hanem póré egzisztenciaként) a természetről. – Nekem ma hajnalban volt erőm a farkasok óráját, a kozmikus magány tébolyát megszakítanom: felkeltem, felgyújtottam a villanyt, s a szobám ismerős tárgyai lassan feloldották az egyedüllétemet. Visszafeküdtem, s újra elaludtam, de közben azt hajtogattam magamban, megmagyarázhatatlanul, hogy *Éji konkoly gyökere, Éji konkoly gyökere*. Mikor reggel felébredtem, akkor is ez volt az első gondolatom: *éji konkoly gyökere*. És nem és nem tudtam rájönni, hogy honnan való az *Éji konkoly gyökere* verssor. Aztán szégyenszemre bekopogtam a bűvös szavakat a Google-keresőbe, s az kidobta a megoldást: a *Vészbannyák dala* a *Macbeth*-ből, Szabó Lőrinc fordításában. Illetve nem ezt dobta ki, hanem, tévesen, azt, hogy a *Hamlet*-ből való az idézet. (Így bizony az ember az elektronikában!) De akkor nekem már leesett a tantusz, s elővettem a *Macbethet*, s rálapoztam a keresett szövegre. Most délután három óra van, s éppen befejeztem a dráma újraolvasását. Az öt felvonásra prolongált „farkasok óráját”.

Október 14. A Shakespeare-irodalom a *Macbethet* a drámaíró egyik legegységesebb és legmonumentálisabb művének tartja. S valóban: a nagy tragédián, mint egy népballadán, amelyet a hosszú évszázadok már kerekre csiszoltak, nincs görbület, sértő él, fölösleges kitérő, minden mozzanata Macbeth rettenetes tetteit, lelki meghasonlottságát, zavarodottságát magyarázza. De: pontosan úgy, mint a népballada énekesei, 1606-ban a már gazdag drámaírói múltra visszatekintő s a *Macbethet* író Shakespeare is gátlástalanul nyúl korábbi drámái formai megoldásaihoz, helyzeteihez. Ahogy például Lennox Macbethet „védi” rafináltan, az a Brutust védve támadó Antonius helyzete, ahogy Macbeth a meggyilkolt Duncan sebeit leírja, az Antonius látomása Julius Caesar teteméről, s Lennox Duncan halálának baljós jeleit úgy írja le, mint Calpurnia a Caesaréit. S a helyzeteknek, leírásoknak, képeknek az ismétlődése itt bizony zavaróbb, mint a népköltészetben, népballadákban, népmesékben. Nincs mese: néha Shakespeare is elszundít.

Október 15. *A kínba még csak most fogunk, mi, restek* – írta 1936-ban, a *Nagyon fáj* évében József Attila. Nekem nem a kín elkezdése, hanem az abbahagyása a problémám. Shakespeare az önkéntes halál lehetőségében látja a szabadság lényegét: *Akkor tudom, hová döf a vasam: Rabságból Cassiust mentse Cassius*. Én ennek a fajta szabadságnak még a gondolatáig sem jutottam el eddig. Pedig egyszerűbb lenne vasba dőlni, mintsem megvárni a stómát: hajnalban megint borzasztó colon-görcsökre ébredtem. – József Attila állítólag nem volt vallásos, Bókay Antal szerint a „*transzcendenciához kapcsolódó versei... egy vallástalan transzcendencia-élmény irányából érthetők meg*”, és a költő vallásossága pusztán annyi, hogy „*a személyes lét bizonyos pillanatait, szituációit a vallások gazdag kulturális, képi konstrukciói segítségével értelmezi*”. Én viszont *A kínba még csak most fogunk, mi, restek* sorból a kín vállalásának a szándékát is kiolvasni vélem. 1935-ben még a pártideológus fenekedik: *Én istent nem hiszek s ha van, ne fíradjon velem... A Nagyon fájban* már csak a megalázottság kínját, s a kín, a fájdalom költői kimondásának, tehát közvetve a kínba rögzültségnek a vállalását érezzük. Ez pedig, távolról, bizony a katolicizmus siralomvölgy-víziójára emlékeztet. Aki nem dől a vasába, az vállalja a siralomvölgy gyötrelmét, „*belefog a kínba*”. S esetleg idővel (mondjuk hatvanhét éves korában) elkezd „*abbahagyni*” majd fontolgatni a „*lenni vagy nem lenni*” diszjunkcióját.

Október 18. Némelyik gyógyszernek gyilkos mellékhatásai vannak. S a betegtájékoztatók szinte diadalittasan közlik őket. A *Garasone* gyulladásgátló szemcsepp mellékhatásai például (a csatolt betegtájékoztató szerint) a következők: a szemhéji nyomás megemelkedése, zöldhályog, a szemidegek károsodása, látásromlás, szürkehályog, véralvadási zavarok, tartós pupillatágulás, szemhéjelőreesés! Summa summarum: csaknem teljes vakság. Aki még ezek után is hajlandó a Garasonét a szemébe csöppinteni, annak nincs ki minden kereke, s megérdemli a vakságot.

Október 22. A budapesti gyors indulási ideje 7óra 15 perc. Pontosan indulunk. Szemben velem egy cingár, szemüveges alak ül, harmincéves lehet. Mellette, az ülésen szögletes, keményfedeles, számszáras *Roncato* diplomata táska. A fülkében mindenki újságot olvas, ő is ölébe helyezi a diplomata-táskáját, talán a *Nagy Larouset* veszi majd ki belőle, de nem: a diplomata-táska almával van tele. Kiválaszt egyet a sok közül, akkurátusan megtörölgeti, s beleharap. Mikor a csutkához ér, papírszalvétát vesz elő, belecsomagolja a csutkát, s elteszi a zsebébe. Újabb almát varázsol ki az elegáns diplomata-táskából. Mikor végére ér a szertartásnak, két ujjal, hogy ne kenje össze a nadrágját, megint papírszalvétát húz elő a zsebéből, s minden megismétlődik: alma, harap, csutka, szalvéta, zseb. Most a negyedik almánál tart. Meg lehet szokni a látványt. Csak azt nem értem, mi a terve a szalvétába csomagolt almacsutkákkal. Egy ilyen akkurátus, minden apró tettet megtervező embernek nem lehetnek felesleges mozdulatai. A szemétláda ott függ, a térdénél, az ablak alatt, nyugodtan abba dobhatná a csutkát. De ő nem. Elképzelem, hogy otthon már hordónyi almacsutkája van, almapálinkát fog belőle főzni. – Megyek átvenni a Magyar Írószövetség Arany János díját. S a szomszéd almái közti szünetekben azon gondolkodom, volt-e már egyáltalán valamikor a magyar irodalomnak Arany János díja? Nem tudok róla. Pedig Arany Jánosban aztán valóban kiegyezhetne akár Gyurkovics Tibor és Parti Nagy Lajos is.

Bpest, október 23. Tegnap a Múzeum körút Grill-bárjában ebédeltem, az ajtaja egyenesen az utcára nyílik. Bejött egy hajléktalan-forma férfi, a pulthoz állt s kért valamit, közben a járdáról elmondhatatlan fájdalmas, állati üvöltés hömpölygött be a bárba. A férfi kiment, erre az üvöltés még erősebb lett. Egy torzonborz nő üvöltözött az ajtó előtt, s ment neki mind a tíz körmével a férfinak. A férfi egy jól irányzott rúgással leterítette. Egy perc múlva a jelenet megismétlődött. A két véglény így szórakozott még hosszú percekig. A nő néma volt, csak a tíz körmével tudta elmondani a férfinak, hogy mit akar. A férfi sűrű bazmegezések közepette rúgásokkal felelt neki. – Nyelv nélkül valószínűleg valamennyien átüvöltöznénk és átverekednénk az életünket.

Október 31. Ha valaki engem faggatna a „lét egészéről” (Sándor Iván írja a *Kaddisról*: Kertész Imre „talált egy mondatszekvenciát, amelyben magához szorítja, amit a lét egészéről tud, szorítja, szorítja a mondatok zenéjében, és nem engedi”), szóval ha valaki engem kérdezne a lét egészéről, mit tudnék neki mondani? Találtam-e én életem hatvanhét éve alatt bármiféle „mondatszekvenciát”, amely a lét egészéről szól? A zsidó gondolkodók a létről gyakran mondanak ki nagy igazságokat, s tesznek túl ebben a műnemben a környezetükön, szegyenítik meg fölényes tudásukkal az ezekre a kérdésekre kevésbé fogékonyakat. S talán innen (is) a más népek gyakori intoleranciája velük szemben: senki sem szereti, ha (bár csak közvetve) fogyatékoságára emlékeztetik. Főleg akkor nem, ha úgy érzi: ő egészen jól elvan anélkül a képesség nélkül, amelynek a hiányát időnként eszébe hozzák. – Hogyan szólhatna tehát az én szekvenciám, a lét egészére vonatkozó élettapasztalatom, ha volna ilyen? Talán így: szülőfalum, Gömörpéterfala és a tágabb szülőföldem, a Gömörnek nevezett tájegység – a maga gyilkos erkölcsével, kevert népességével, cigányjaival, magyarjaival, szlovákjaival – az én Auschwitzom. Ott pusztult ki (tragikus körülmények között) néhány év alatt, az egész családom, ott szervesült belém egy olyan pokoli fóbia, amely lelkemet egész életemre megnyomortította. Ebben a fóbiában alakult ki az én léttapasztalatom, amely így hangozhatna: az „igazság” sokszor az erővel és még többször az erőszakkal egyenlő. S a fizikailag gyenge egyén túlélése csak az értelem, az ész metafizikai bonyodalmai, csavarai, s igen, akár „cselei” (Hegel) által lehetséges. Így érzem ezt most, Sándor Iván olvasása közben. Lehet, hogy holnap másként fogom érezni.

November 1. Debrecenbe invitálnak, az évente megrendezett Irodalmi Napokra. Az idej téma: van-e posztmodern? Szerintem az igazi kérdés: lesz-e még holnap is vagy a közeljövőben is? Ebben a pillanatban ugyanis az iskola teoretikusai ott tartanak, hogy igyekeznek mindent bekebelezni, mindent „posztmodernizálni”. Balassa Péter csak nemrég jelentette ki, hogy a posztmodern szinte mindenét a neoavantgárdnak köszönheti (értsd: bizonyos értelemben a neoavantgárd a posztmodern első felvonása), ennek megfelelően az egykor neoavantgárdként induló Esterházy ménjei rég a posztmodern istállóiban dobognak, de olvastam tanulmányt már arról is, hogy tulajdonképpen Erdély Miklós is posztmodern, s posztmodern, horribile dictu: Tar Sándor. A posztmodern mindent anektál, s mivel ha minden posztmodern, akkor semmi sem az, holnap vagy a közeljövőben pontosan úgy pukkan szét az iskola ezer színben játszó buborékja, mint a mindent befaló mesebeli kis gömböc. Egyedül a népi irodalom bekebelezésével nem próbálkoznak Balassáék. De abban például biztosak lehetünk, hogy hamarosan Kertész Imréről is bebizonyítják, hogy posztmodern. Aztán jön a hagyományok

posztmodernizálása, posztmodern lesz (na, Móricz talán nem, ő túl „népi”, de:) Mikszáth, Jókai, Petőfi, Shakespeare, Homérosz és a ... Mahábhárata. S még megérem, hogy egy reggel, ahogy Gregor Samsa bogárként, én posztmodern költőként ébredek.

November 4. Megtaláltam a jó szót: szegény aritmiás szívem néha csak *vergődik, vergődik...* Repülni akaró madár két összehorított marokban. Én meg fuldoklom, levegő után kapkodok. – „Én meg” – micsoda atavizmusa ez a nyelvnek?! Leleplezi bennem Platónt: *szóma = széma*, a test a lélek ravatala, nem azonos az énnel, sőt sírja annak (a görög *széma* érdekes módon ravatalt, sírt is jelent). Én tehát nyugodtan lehetek a szívemtől elkülönböző, különálló entitású valaki. – Mindenesetre nem tudok elmenni Debrecenbe. Pontosabban az Én menne, de a szívem másként döntött. Mégiscsak össze vagyok hát vele kötve.

November 16. A műalkotás jelentésinvarianciája valamiképpen Whitehead panteista istenével és folyamatfilozófiájával (process thought) párhuzamos. Ha mondjuk a versnek nem volna egyfajta jelentésállandója, akkor össze lehetne cserélni bármelyik másik verssel. De ezt a jelentésállandót nem úgy kell elképzelnünk, mint valami eleve létező értelmet (logoszt, Is-tent), amelynek (akinek) a vers (a való világ) csak lenyomata (teremtménye), hanem úgy, mint Whitehead *pan-theoszt*, amely csak az anyagi világ működésével adott. A vers és minden műalkotás jelentésinvarianciája abban a szervezettségben mutatkozik meg, ahogy a szó, a grammatika, a metafora, a metrum, a szín, a festék, a márvány, a hang – a szívem, tudóm, kezem, lábam szövetségeseként – összedolgozik, együttműködik, működő szervezetet alkot. A jelentés nem megelőzi, hanem követi a szervezet létrejöttét, mintegy belőle következik, annak a működésével egyenlő. A költő nem Prométheusz („előre megfontoló”), hanem Epimétheusz („utólagosan gondolkodó”; Prométheusz öccsét hívták így, aki, meggondolatlanul, megengedte feleségének, Pandorának, hogy kinyissa azt a bizonyos szelencét). Az alkotó sokszor maga is meglepődik műve jelentésén, de az akkor is az ő „univerzumának” a működése, s nem téveszthető össze más működésekkel.

November 23. Petőfi írja, nyílt levélben, Vahot Imrének: „*Néprománcomat a számárról mindenfelé éneklik, énekelték a gömöri restauráción még a kortesek is. Magam is jelen voltam Rima-Szombatban a tisztújításon, melyről bővebben tudósítanálak, ha nem készülnék az utazási naplómba írni...*”. Jó lenne tudni, a *Megy a juhász a számaron...* kezdetű dalról van-e szó, mert ezt én énekelni még nem hallottam, s ha igen, milyen dallamra énekelték a rimaszombatiak. Az „népi románc” és a rimaszombati „restauratio” évszámait egyébként egybevégnak: a vers 1844-ben íródott, Petőfi pedig 1845. május 29-én választott Rimaszombatban Gömör vármegye táblabírájává. Mindössze huszonkét évesen. Döbbenetes! A „szamár-verset” meg huszonegy évesen írja. Első olvasásra szimpla népdalutánczat, ellentétekre és fokozásokra hangszerelt helyzetkép. De ha jobban megnézzük: precíz lélektani tanulmány arról, hogy a sértett másnak törleszt. Az orvostudományban később kompenzációs szadizmusnak fogják nevezni ezt a jelenséget. – De a vers tökesúlyú akkor is érződik, ha puszta zsánerképként olvassuk. Olvasás közben nem tudjuk eldönteni: nevéssünk vagy sírjunk a leírtakon. Valami láthatatlan mélységet sejtünk a művecskében. Valószínűleg akkor járunk el helyesen, ha *komoly*, intellektuális *játékként* olvassuk. Könnyed zsánerkép, de komor eleganciája, titka van.

November 27. Mégiscsak lesz valami abban a bizonyos *nyelvmegelőzőzségben*, egyébként hogyan lehetne megmagyarázni a könnyet a szememben a saját versem olvastán? – Levelet kaptam Serfőző Simontól: az *Ezredvégi sorok* című versem újraközlésének az engedélyezését kéri. (Antológiában akarják megjelentetni.) Ebből az alkalomból újból elolvastam a két évvel ezelőtt írt (s a PIM pályázatán díjat nyert) szövegemet, s elfutotta a szememet a könny. Mint Goethének, mikor nyolcvankét éves korában (egy évvel a halála előtt) újraolvasta az egykor, egy erdei faház falára írt versét: *Warte nur balde Ruhest du auch*. Illetve hát az én szemembe ezúttal nem a múlt idő szöktetett könnyet, csak úgy könnyeztem, ahogy minden jó verset vagy egyéb műalkotást meg szoktunk könnyezni. S itt van a bökkenő: saját alkotásunkról teljes bizonyossággal nemigen tudhatjuk, hogy jó-e vagy sem. S ha most mégis megjelent a szememben a minőségjelző könny, akkor annak csak egy magyarázata lehet: az *Ezredvégi sorok* c. verset nem én írtam. De akkor ki írta? Valóban a nyelv írta volna?! De hát mikor? Éjszaka? Amikor én aludtam? Amíg ön alszik, a Darmol dolgozik! A nyelvmegelőzőzség mint a költészet hashajtója, s eredménye az avantgárd és utómodern szómenés! – Beütöm a Google-keresőbe a „nyelvmegelőzőzség” szót. Elképedek: a gép egyedül Németh Zoltán *A Matryosababa szubjektuma* című interjút dobja ki, amelyet a szerző velem készített nemrég, s a tabányai *Új Forrás* közölte. S benne a *nyelvmegelőzőzség* kifejezés. Azaz a fogalmat a kerek nagy magyar irodalomban senki nem használja, csak én. Hirtelen elbizonytalanodom: hátha kitalálni is én találtam ki! De nem! Fellapozom Kulcsár Szabó Ernő *Irodalomtörténetét*, 1993 óta itt van a terminus technicus, a 149. oldalon, fehéren feketével írva: „... a nyelv általi megelőzőzség egyik legfontosabb aspektusa...”. Viszont a fogalom elméletét, úgy tűnik, komolyan mindeztáig csak én vettem. Könnyezek tovább komor, nyelvmegelőzőt versem fölött: *Hallgassatok, ne szóljon most a dal, / halkal ti is, kevély pályázatok: / az őszi park piros fái között / könyvlapokat tép, marcangol a szél*.

December 6., Bpest, Szabó Ervin Könyvtár. Füst Milán díjat kaptam. Csak úgy. Váratlan, de kellemes meglepetés. Járjuk a könyvtár gyönyörű, szinte templomi áhítatú termeit, Budai Katalin (a kuratórium egyik tagja) a vezetőnk. Mintha múzeumban járnánk, jegyzem meg. Igen, gondolja tovább az észrevételemet a mellettem baktató Tornai Jóska (ő is kuratóriumi tag), az olvasás nálunk már rég atavizmus, az olvasók, akiket itt látsz, viaszfigurák, azt mutatják, hogyan olvastak régen. Mi ma már nem olvasunk. – Csak írunk, fejezem be az épületes gondolatsort én. – Tornai bölcselőnek is kitűnő, nemcsak költőnek, jókat beszélgettünk az átadási ceremóniák után. A másik díjazott Térey János volt. A kuratórium további tagjai: Somlyó György és Kemény István. Keménynek megmutattam a *Tanulmányok költőportrékhoz* c. versciklusomat (az egyik darabja éppen egy Kemény-parafrazis), elolvasta, de nem kommentálta. Csak somolygott szégyenlősen.

December 7. Érsekújvár, vonaton, hazafelé. Bejön a fülkébe egy magas, jó alakú fiatal nő. Tiszta feketében. Nagyon emlékeztet valakire, de nem tudok rájönni, kire. Megvan: tiszta G. K. Kinézek az ablakon: máris Vágsellye. Illetve Šaľa. Ján Stanislav szlovák nyelvész szerint a városka szlovák neve a „šaliet” (őrültként viselkedni, tombolni) igére vezethető vissza. A magyar „Sellye” meg természetesen a szlovák alakból származik, eszerint a települést magyarul tulajdonképpen „Őrület”-nek kellene hívunk. (A magyar nyelvészek véleménye persze más, szerintük a *Selle, Sylle, Syle* dokumentálhatóan a Szilveszter rövidült formája.) Hát ez valóban

őrület! – G. K.-nak, az ismeretlen útitársamnak cseng a mobilja. Ahogy a füléhez tartja, rácsodálkozom a kezére. Közben ezt hallom: *Ano, sú to maďarskí skauti* (igen, magyar cserkészek). A nő hosszú és fekete, mint egy gyászmise. De a keze ápolat, telt, érzékeny szép. Olyan, amelybe mást is bele tud képzelni a férfiember, nemcsak a mobilt. Kinn vigasztalanul esik az eső. A csöppek nem gurulnak, hanem nyúlnak az ablaküvegen. Aztán mégiscsak lecsöppennek.

December 10. 20,00 órakor a rádióban közvetítés Kertész Imre Nobel-díjának az átadásáról, Stockholmból. Kertész regényíróként valószínűleg egykönyvű író marad: ő nem mesélő, hanem gondolkodó alkotás. S regénye, a *Sorstalanság* is azért kitűnő, megismételhetetlen, egyszerű epikai-gondolati alkotás, a világirodalom láger-könyveinek egyikéhez sem hasonlítható nagy mű, mert filozófus írta. S a szerzőjét mint gondolkodót elsősorban nem a légerek embertelen szenvedései, hogy úgy mondjam: nem a légerek gyakorlata, hanem az „elmélete”, a filozófiája érdekli. A koncentrációs tábornak azt a fajta „gyakorlatát”, fizikai gyötrelmeit, amelyeket olyan pokoli naturalizmussal jelenít meg műveiben például a lengyel Tadeusz Borowski vagy az osztrák-belga Jean Améry, Kertész feltehetően át sem élte (illetve másként élt meg). A *Sorstalanságban* ennek legalábbis semmi jele. S ugyanakkor képzeljük el például a *Hölgyeim és Uraim, parancsoljanak a gázba fáradni* c. Borowski-novella infernalis lapjaira a következő, immáron közmondásos Kertész-sort: *Igen, erről kéne, a koncentrációs táborok boldogságáról beszélnem nékik legközelebb, ha majd kérdik*. A sor áthelyezését még elképzelni is teljességgel lehetetlen, amott a Kertész-kitétel bármelyik jelentéskiterjedése abszurd lenne. Azaz a kétfajta közlésmód (Borowskié és Kertészé) kizárja egymást. A magyar regénynek a lágerleírásaiban is elsősorban az a csaknem kozmikus sértődöttség dolgozik, amelyet a szerző afölött érez, hogy a holokausztnak nevezett huszadik századi faji genocidiumra egyáltalán sor kerülhetett. – A zsidó génusz (irodalom, művészet, gondolkodás) erejét jelzi, hogy az elmúlt fél évszázad során a holokausztot olyan egyetemes mítosszá emelte, mint amilyen korábban csak a trójai háború, Odüsszeusz vándorlásai, Jézus kereszthalála és a Grál-monda volt. (Ismert, hogy e négy nagy világirodalmi narratívát Borges olyan alapmítoszoknak nevezi, amelyek az emberi lét és létezés egészét befogják.) Kertész Imre *Sorstalanságának* nem kis része van abban, hogy ma bízást elmondhatjuk: a borgesi négy alapmítosz a holokauszttal ötre szaporodott. S jelentőségben nem maradnak el a *Sorstalanság* mögött az író gondolkodói teljesítményei: a *Valaki más* és *A gondolatnyi csend*, *A száműzött nyelv* c. tanulmány- és esszégyűjtemények sem, de az egyéb szépprózai munkái nem foghatók a *Sorstalansághoz*.

December 14. Hát nem mondhatnám, hogy mostanában unatkozom. Csanda Gábor *Somorjai disputa – Az élő szlovákiai magyar írásbeliség* címmel konferenciát szervezett a Pozsonyhoz közeli Somorján. Kezdődött az értekezlet reggel kilenckor, s tartott egészen este fél hétig. A szlovákiai magyar íróársadalom valamennyi nemzedéke s az irodalom valamennyi műfaja képviseltette magát, de a rendezvény tulajdonképpen a fiatal irodalomtörténészeink, kritikusaink felvonulása volt. Budapesten 1994-ben jelentkezett az a fiatal kritikus nemzedék (a Károlyi Csaba összeállításában és szerkesztésében megjelent *Csipesszel a lángot* c. antológiában), amely a néhány évvel később zajló ún. kritika-vitában már szinte a domináns szerep (de akár azt is mondhatnám: a hatalom) átvételével kísérletezett – nálunk, úgy látszik, most következett el a kritika nagy pillanata. Kitűnő előadásokat hallhattunk az irodalom és kritika viszonyáról (Grendel Lajos), a kritikai paradigmaváltás szükségességéről (Keserű József), az

ún. kisebbségi regénymetaforákról (Benyovszky Krisztián), a 90-es évek lírai köznyelvének libertinus vonulatáról (Németh Zoltán), a „transzgresszív” líráról (Csehy Zoltán), a műfordítás rejtelméről (Polgár Anikó, Hizsnay Tóth Ildikó) és még sok minden másról. S csak füleltem: eddig is tudtam, hogy új irodalmi nemzedék van nálunk készülõben, de hogy ez az új nemzedék kilencven százalékban tudós kritikusokból álljon majd, s mindent revideáljon, amit tekintetével elér, arra nem számítottam. Mérlegre tették az elõadók az elõdõket, elismerték s egy más kritikai térbe tették Duba Gyula regényeibõl azt, ami elismerhetõ, elmondták, hogy Duba óta egyfajta intellektualizálódás folyik a szlovákiai magyar prózában, de a folyamatnak Duba és Grendel között még van egy kevésbé ismert láncszeme, s ez a dunaszerdahelyi Bereck József prózája, s a sort egylegõre Talamon Alfonz zárja. Illetve dehogyis zárja, mondom én, hisz az intellektualizálódás logikus, bár *ad absurdum* folytatása pontosan az a valami, aminek Somorján tanúja lehettem: a szlovákiai magyar irodalomban is az irodalomtudomány lett a *mainstream*, a meghatározó áramlat. S paradox módon egy cseppet sem eszem kétségbe a látottakon, hallottakon. Sõt: kimondottan jól éreztem magamat a fiatal eszmék e féktelen kavargásában, a furcsa felvidéki *Sturm und Drang*ban.

December 23. Az irodalmi mű erőpluszból íródik, mondja Kertész Imre más szavakkal, de ugyanezt. Nem tudom, irodalmi mű-e a napló, de én most erőmínuszból írom. Rettenetesen fáradt vagyok, talán az egész év fáradtságát érzem. Persze az a valószínűbb, hogy Mosonmagyaróvár viselt meg. A karácsony előtti nagy bevásárlásra odajár a család (mint ahogy a fél Pozsony is), s az út annyira csúszik, hogy csak lépésben lehetett menni is, jönni is. Az indulás előtt háromcentiméteres jégpáncélból kellett kibontanom a kocsit, közben megvágtam a kezemet, a jég felsértette. A vérem rácsöpögött a hóra. Bámultam, mint Parsifal a Mont Salvat erdejében a vadlúd vérét. De hol van már az én Kondwiramurom?! A három vércsepp semmire sem emlékeztetett. Magyaróváron vettem egy *Ést*, gyanútlanul kinyitottam, hát mit látok benne: az Orbán Ottót gyászoló *Gyászódámat*, Tolnai Ottó és Bertók László verseinek közvetlen szomszédságában, reprezentatív helyen. Tudnak talán valamit az *És*ben, s a leendő Kossuth-díjasokat rakták egymás mellé? Mindenesetre a fáradtságom ellenére is jól kezdődik a karácsony. – Délután beugrottam még a tanszékre, egyedül Grendelt találtam bent, bővölte a számítógép képernyőjét. Megkérdeztem, látja-e benne a Kossuth-díjamat? Nem felelt, csak rejtélyesen mosolygott. Eljövét kellemes karácsonyi ünnepeket kívántam neki, gyermeki tiszta, kék szemekkel nézett rám vissza, s kívánt nekem ő is hasonló jókat. Az jutott eszembe, hogy tegnap a Fő-téren búcsúztattuk az évet (a tanszék hagyományosan ott tartja az évzáróját, ropogós hidegben, vásári forgatagban, forralt bor mellett), s arról beszélgettünk, hogy az irodalomban egyre több a lesütött szemű, oldalazva járó ember, s most azon kaptam magamat, hogy én sem tudok egyenesen nézni, Lajos tiszta tekintete előtt lesütöm a szememet. Vajon mit takargatok? Az egzisztenciális elesettséget, fáradtságomat?

December 26. Ó Uram, engem bántanak... Érthetetlen, hogyan kaphattam én éppen S. Gy. kezéből Füst Milán-díjat: sosem voltam kegyeltje. Először vagy huszonöt évvel ezelőtt, Szege-den gorombított le, egy műfordító konferencián. A tanácskozást az Írószövetség rendezte, s még szegény, idő előtt megboldogult Fábian Zoltán vezette. Én a vitában azt találtam mondani, hogy a műfordító, ha költő, annival kevesebb jó saját-verset ír, ahány jó fordítás a kezéből kikerül. S erre felállt S. Gy., s azt mondta, hogy én butaságokat beszélek, mert a dolog

éppen fordítva van: a költő minden lefordított verssel gazdagodik. Ne vegyem el a költők kedvét a műfordítástól. Fábián Zoli, látva elkomorodó arcomat, nem győzött helyette mentegőzni, mondván, hogy ne bántsátok T.-t (mármint engem), mert lehet, hogy nincs igazsága, de vitát kirobbantani, ahhoz sajátos tehetség kell. Most, a Füst Milán-díjam átvétele után Füst nyelvének archaizmusairól beszélgettem S. Gy.-vel, s én Szenci Molnár Albert zsolttáinak a nyelvét is a Füst-előzmények közé soroltam, S. Gy. pedig Berzsenyi mellett kardoskodott. Annak idején, nem is olyan régen, terjedelmes tanulmányt írtam SzMA zsolttáiról, túlságosan tele vagyok még SzMA-szövegekkel, s szórtam azokat a régies szóalakokat, amelyek mindkét költő műveiben előfordulnak, s az SzMA-nyelv Füstre gyakorolt hatására utalhatnak (*kezüik* helyett *kezők*, *törül* helyett *töröl*, *leplük* helyett *leplők*, *piac* helyett *piarc*, *álmodtam* helyett *álmodék*). Ezekbe nem köthetett bele S. Gy., de mikor azt kezdtem fejtegetni, hogy a zárt magánhangzók általában régiesebbek, mint a nyíltak, megint kitért belőle a goromba természet: Butaság! – mondta, s legyintett. De most nem hagytam magamat. Elmondtam, hogy negyedszázada, Szegeden már hallottam tőle ezt a borzasztóan okos érvet, s hogy, Kosztolányival szólva: a butaság viszonylagos, de sokan éppen a viszonylagosságot tartják butaságnak. Például Bárczi Gézának, akitől annak idején hangtörténetet tanultam, a zártság-nyíltság elmélet nem volt butaság. – S jut mindez eszembe arról, hogy az októberi *Holmi*-ban S. Gy. Orbán Ottót búcsúztatja. „*Csak egyetlen feltételezés telik ki tehetetlen fantáziámból*”, írja, s hosszú, erőltetett elmélkedés, érvelés után eljut a közhelyig: O. O. számára a vers gyógyír, terápia volt. Ehhez a korszakos felfedezéshez elég lett volna csak magát a költőt ismernie, olvasnia, aki egyik versében szó szerint leírja: „*a kimondott szó görcsoldó gyógyszer is*”. – Ugyanabban a *Holmi*-számban Bodor Béla az *Ostromgyűrűben* c. Orbán-versgyűjteményt elemzi. Hát hogy is mondjam, nincs a legjobb véleménnyel a költőről. Most tekintsünk el attól, hogy igazsága van-e vagy nincs (néhány dologban nem értek vele egyet!), de ha valaki egy költő-nagyhatalomról le meri írni, hogy... némelyik verslába agyagból van, akkor annak a valakinek komolyan kell venni a dicséreteit is. Nevezetesen mondjuk azokat, amelyeket nemrégén rólam írt le az *Alföld*-ben. Mert miért is dicsérne engem, az ismeretlent, milyen megfontolásból, ha nem úgy érezné és gondolná, ahogy leírja!

December 27. Tegnap láttam egy cseh filmet, címe: *Babí léto* (Vénasszonyok nyara), de nem vénasszonyokról, hanem öreg férfiakról szólt, ezért talán inkább *Ökörnyálnak* kellene fordítanom a címet (a „babí léto” ökörnyálat is jelent). Tehát a filmben öregurak tervezgették az egyáltalán nem derűs jövőjüket: melyik aggotthonba fekszenek be majd, ha megbénulnak, ki fog ápolni kit... stb. – Ahelyett, hogy én is az aggotthonokat szemrevételezgetném, úgy tékozlom a napjaimat, mintha én majd örökké élnék: egyik ünnep telik a másik után, és nem csinállok semmit. Ez a tengerikígyó-hosszú, vége-hossza nincs karácsony mindig próbára teszi a családokat. Bezárulnak az ajtók, kapuk, minden otthon egy kis külön bolygóvá alakul. A mi bolygónkon én vagyok az úrhajós, aki időnként ki-kimerészkedik az ürbe. Aztán rémülten tér vissza: kinn tél van és csend és hó és halál. István fiam és Lucia (István barátnője) utaznak a Tátrába, ott fognak szilveszterezni. E., a feleségem szemrehányóan-vádlón néz rám: mért nem viszem ki őket a pályaudvarra kocsival? S az úrhajós fogja a slusszkulcsot, s megy karpargatni az úrhajó ablakáról a fél centis jeget.